

N:o 10.

Ank. till Riksd. kansli den 7 april 1891, kl. 2 e. m.

Andra Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande n:o 4 i anledning af herr N. Perssons i Vadensjö motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om utfärdande af vissa föreskrifter i afseende å patronatsrättens utförande i patronella pastorat.

Uti en inom Riksdagens Andra Kammare under n:o 168 väckt motion hemställer herr *N. Persson i Vadensjö*, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla:

1) det täcktes Kongl. Maj:t i nåder ålägga innehafvare af kyrkopatronat att till vederbörande pastorsexpeditioner aflemna af offentlig myndighet styrkta afskrifter af samma patronbref;

2) att Kongl. Maj:t täcktes vidare erinra vederbörande myndigheter om vigten och betydelsen af den i kyrkolagen förekommande föreskriften om patroni skyldighet »att redovisa de kyrkans medel, som äro under hans disposition, så ofta landshöfding och konsistorium det nödigt pröfva», på det att detta oftare må ske, än hvad som somligstädes varit fallet; samt slutligen

3) att Kongl. Maj:t måtte i nåder föreskrifva, att i de län, der patronatsinnehafvare äro skyldige att bygga och underhålla kyrkorna och möj-

ligen äfven att bestrida andra nödiga utgifter för kyrkliga ändamål, vid biskops- och prostevisitationer icke blott noga uppsigt utöfvas dermed, att dessa skyldigheter iakttagas, utan äfven, att de föreskrifter, som dervid i mån af befogenhet lemnas, varda uppfyllda».

Denna hemställan stöder motionären derpå, att — ehuru jus patronatus i de tider, då hela patronatsområden lydde under något der beläget herresäte, varit fullt öfverensstämmande med då rådande föreställningsätt, enär jorden då tillhörde godsegaren, och sockenborna i allmänhet voro hans underlydande, samt ingen annan än han kunde uppbygga kyrkan och för framtiden anslå nödig jord för densammas underhåll och behöfliga utvidgning — likväl under tidernas lopp uppkommit och utvecklats sig ett allt större missnöje med det från medeltiden bibehållna kyrkopatronatet, som lade i en mans vård att, utan afseende på andras råd eller önskingar, kalla hvem honom för godt syntes till församlingens kyrkoherde, att detta missnöje visserligen på en och annan ort kunnat minskas genom den omsorg i val af kyrkoherde, som utmärkt den ene eller den andre kyrkopatronen, men att farhågorna för, att denna omsorg skulle kunna vika för en icke alldeles ovanlig godtycklighet vid utöfvande af kyrkopatronatet, icke derigenom kunnat öfvervinnas, hvartill jemväl komme flera andra församlingsbekymmer, som i faktiska förhållanden funne berättigande.

Missnöjet skulle, enligt motionärens framställning, hafva sin grund deruti, att, i den mån egovärderna för herremännen minskats, ja, ofta inskränkts till besittning af blott ett och annat hundra tunnland omkring den gamla herregården, flere bland herremännen dels visat sig försumlige i vård och underhåll af kyrkorna, dels vid valet af kyrkoherdar tagit mera hänsyn till egna tycken, än till församlingsbornas behof af dugliga och med provinsens förhållanden bekanta prestmän.

Utän att nämna några särskilda fall säger sig dock motionären kunna anföra exempel dels på rättegångar, som förts af församling mot kyrkopatroner, hvilka underlåtit att iakttaga sina skyldigheter att utföra ny kyrkobyggnad eller att utvidga och underhålla kyrkan på ett sätt, som motsvarat folkökningen inom församlingen och tillfredsställt församlingsbornas anspråk på ett vördnadsbjudande tempel, i hvilka rättegångar församlingarne fått rätt, dels på fall då kyrkopatroner, som vid visitationer, utförda af biskopar eller prostar, blifvit vederbörligen erinrade om att utvidga eller ombygga kyrkan, likväl åsidosatt denna skyldighet eller då kyrkopatroner kunnat utöfva kallelserätt, der den tillsatta kyrkoherdens inkomster af pastoratet uppgått till högre belopp, än hvad kyrkopatronen

kunnat tillgodogöra sig af den egendom, vid hvilken patronrätten är fästad. Härtill kunde ytterligare läggas, att kyrkopatronat varit fästadt dels blott vid familjenamn, dels vid egendomar, belägna utom pastoratet, der patronus icke numera egde någon som helst jordegendom. Ett sådant förhållande förekomme i Skåne, der patronus, som är utlänning och bor utrikes, uppbure tionden och arrenden för kyrkohemman, uppgående årligen till omkring 3,000 kronor, under det hans utgifter för kyrkan i medeltal icke uppginge till öfver 400 kronor; men att denne patronus dock undandragit sig att anskaffa en ny och behöflig kyrkogård, äfvensom att bestrida kostnaden för ringning i den kyrka, öfver hvilken han är patronus.

Sedan motionären derjemte erinrat, att så väl rikets ständer uti underdånig skrifvelse den 18 juni 1866 som och 1868 års kyrkomöte anhållit om utarbetande af förslag till förändringar i gällande presterliga befordringslag och att den komité, som med anledning deraf tillsattes för att uppgöra förslag till ny kyrkolag, fann sig föranlåten att lemna de patronella gällan alldeles å sido vid behandlingen af frågan om en utvidgning af församlingarnas rätt vid tillsättningen af deras prester, »emedan patronatsrätten, sådan den faktiskt består och utöfvas, är ansedd vara af privaträttslig natur», uttalar han — under medgifvande att kyrkolagskomiténs uppfattning af sin ställning till frågan må hända vore fullt riktig — den mening, att något på administrativ väg både kunde och borde åtgöras för att dels göra kyrkolagens föreskrift om patroni skyldighet att redovisa de kyrkans medel, han uppbure, mera effektiv än hvad den hittills varit, dels ock att bereda församlingarna i de patronella pastoraten tillfälle att, äfven förr än ledighet der inträffade, kunna öfverväga, hvilka patronbref innefattade en full rätt att fortfarande utöfva kyrkopatronat, så att denna rätt icke hädanefter såsom hittills endast kunde vid en uppkommande ledighet ifrågasättas.

För att få en något så när klar föreställning om, huru det förhåller sig med patronatsrätten i vårt land, har utskottet med anledning af den nu omhandlade motionen sökt att skaffa sig de upplysningar, som af tillgängliga handlingar kunnat vinnas och som ansetts för motionens behandling erforderliga.

Först och främst torde böra framhållas, hvad som menas med patronrätt. »Jus Patronatus är», såsom det heter i Danska boken, Danne-

marks och Norriges Herlighet kallad, tryckt i Köpenhamn år 1656, 2:dra boken, 2:dra punkten, »att till en härlighet Prest kalla och därmed besätta, hvarmed städse följer kyrkans och kronans andel af tionde med annan inkomst och härlighet, utan någon afgift eller regentskap, allenast att han kyrkan emot dess inkomster med förnödenhet vid lika håller»; eller, såsom det heter i vår ännu gällande kyrkolag kap 19 § 12: »Jus patronatus, som består uti den rättighet att utse, välja och kalla prestman till någon församling, hörer dem egentligen till, som det förvärfvat hafva, 1:o i ty att antingen deras förfäder eller de själfva af sin fasta egendom hafva gifvit jord och grund till, då kyrkan uppbyggdes. 2:o Hörer det dem till, hvilkas föräldrar och förfäder af egen bekostnad henne helt och hållet uppbygga eller ock till god del utvidga, så väl som ock, där hon hafver varit ödelagd eller mycket förfallen, med någon märkelig uppsättning och ansenlig bekostnad förfärdiga och förbättra låtit. 3:o Jämväl dem, som hafva af egen jord gifvit prestgården och dess af ålder tilliggande egor. Andra gåfvor, som lända till kyrkans tarf och prydnad, såsom kläder, altartaflor, funtar, takläggning, hvitmening etc., ändock de äro berömliga, räcka de likväl icke till att förvärfva enom Jus patronatus i församlingen».

Enligt hvad utskottet kunnat utröna, finnas i vårt land 135 patronella pastorat, däraf 53 i Lunds stift. För 64 af dessa pastorat har utskottet erhållit förteckning å kongl. bref och resolutioner, af hvilka framgår, att Jus patronatus utdelats under olika vilkor och former. Än utdelas Jus patronatus åt enskilda personer, än åt namngifna personer såsom egare af namngifna gods. Än får patronus fullkomligt Jus patronatus, d. v. s. rätt att utnämna ej blott kyrkoherde utan äfven kaplan, klockare, organist och kyrkovaktare, än blott ofullkomligt Jus patronatus eller alternativt rätt att kalla prest o. s. v. Men alltid synes det vara föreskrifvet, att, åtminstone der tionde åtföljer patronatsrätten, der medföljer också skyldigheten att bygga och underhålla kyrka.

Hvad nu vidkommer de oegentligheter, hvarom motionären talar, och hvilka han med sin motion åsyftar att få undanröjda, så vill det synas, att derom redan är genom kongl. resolutioner och bref stadgadt och att man, der oegentligheter af samma art förekomma, endast har att i laga ordning beifra dem, utan att man derfor hvarken bör eller behöfver taga Riksdagens medverkan i anspråk.

Så förbindes Patronus enligt kongl. resol. på presterskapets besvär den 13 sept. 1790 till redogörelse för de kyrkomedel, som äro ställda

under dess disposition, så ofta vederbörande landshöfding och konsistorium sådant nödigt pröfva.

Vidare heter det i kongl. resol. och förkl. på Skånska adelns besvär den 26 okt. 1682, § 3, att »De af Adelen i Skåne, som hafva ägt Jus Patronatus i Församlingarne och haft stora fördelar och inkomster af kyrkotionden, dem de till sin egen nytta användt och lämnat kyrkan utan vård och reparation, skola mista deras Jus Patronatus».

Och i kongl. resol. den 3 aug. 1689 och kongl. bref till Lunds Domkapitel den 21 okt. 1691 heter det: »De Patroner, hvilka icke kunna göra reda och räkning för kyrkornes medel, böra refundera kyrkorne, hvad de kunna blifva skyldiga; och om det befinnes, att en adelig famille för någon tid gifvit jord och hemman till kyrkan eller prestgården, men sådant återtagit, har en sådan famille gjort sig förlustig dess Jus Patronatus».

I kongl. bref den 3 maj 1822 bestämmes, att »Innehafvaren af Jura Patronatus med rättighet till kyrkotionden bör icke allenast behörigen underhålla kyrkan, utan ock med redovisning för kyrkotionden till landshöfdingen och biskopsembetet inkomma».

»Sådana innehafvare äro», enligt kongl. bref den 10 okt. 1822, »skyldige att för kyrkotionde bestå kyrkans byggnad och reparationer, samt de i socknen befintliga kronoskatte- och utsockne frälsehemman således icke skyldige att därtill utgöra körslor eller dagsverken».

Detta nu om sådana patroner, hvilka, ehuru de uppbära kyrkotionde m. m., ej fullgöra sina skyldigheter i fråga om kyrkobyggnad.

Hvad åter vidkommer Jus Patronatus, som öfverlåtits på enskild person, så är derom resolveradt, att »Vid transport af sådana Jura Patronatus, som äro personella och ej åtfölja någon Sätessgård inom församlingen, skall anmälan derom göras i underdånighet hos Kongl. Maj:t, vid hvilket tillfälle äfven bör tillkännagifvas, i hvad tillstånd kyrkan är och om den afträdande Patronus fullgjort, hvad dess åligganle tillhört samt Kongl. Maj:ts nådiga tillåtelse till transporten sedermera afvaktas». Kongl. Bref den 15 jan. 1800.

Och vidare: Sedan Domkapitlet i Lund afslagit kommercerådet C. M. Lundgrens kallelse för hofpredikanten G. Aulin till Stora Herrestads och Borrige pastorat, har Kongl. Maj:t, på grund af Lundgrens däröfver anförda underdåniga besvär förordnat, att då det enkegrefvinnan Hård i lifstiden förunnade Jus Patronatus till Herrestads församling endast varit personelt, icke funnit skäl att medgifva kommercerådet Lundgren den af

honom sökta öfverlåtelsen hvarken af hela eller alternativa patronrätten till berörda pastorat; i följd hvaraf Kongl. Maj:t förordnat, att kyrkoherdebeställningen vid Stora Herrestads och Borrige pastorat må enligt författningarnes föreskrift rörande regala pastorat vid inträffad ledighet och framgent tillsättas. kongl. bref den 3 april 1830.

Med särskildt afseende på ofullkomligt Jus Patronatus torde följande kongl. resol. och bref anföras:

I kongl. resol. på presterskapets besvär den 9 dec. 1766, § 9 heter det: »Som Jus Patronatus icke kan eller bör sträcka sig längre än patronbrevet tydligen innehåller, så tillkommer icke den Patrono, som eger att kalla uti Annexet eller Kapellförsamlingen, moderkyrkans kallelserättighet eller tvärtom, utan hvar församling får utöfva sina rättigheter. Hvarest ock till ena kyrkan är Jus Patronatus och den andra är Regal eller Konsistoriel, där bör Patronus och Församlingen alternera i sin ordning, efter socknarnes antal, vid förefallande Prestkallelser, utan afseende om någondera församlingen kan vara större eller mindre.

Äfvenledes som jus patronatus består uti frihet att välja kyrkoherde bör den intet medföra någon rättighet att välja cappellan med mindre sådant i patronbrevet är tydligen stadgadt; och hvad klockares och organisters tillsättande angår, där jus patronatus är, bör enligt 1681 års Kongl. bref dervid förfaras så, att patronus intet må härvid lägga kyrkoherde och församling något hinder i vägen, derest sådant icke i patronbrevet honom uttryckligen är förbehållet.»

Och enligt kongl. resolution den 12 april 1693 förklaras, att »om två patroni hafva jus, den ene vid moderkyrkan och den andre vid annexet, så böra de vid kyrkoherdeledighet alternera.»

Vidare heter det i kongl. brevet den 21 mars 1781, att patronus har ej rätt till nådarens disposition i de gäll, där jus vokandi honom tillkommer.

Vidkommande åter sådana fall, då patronus är utlänning och än mer, då han bor utomlands, så torde kongl. kung. den 23 november 1855 böra påaktas. Däri heter det nemligen sålunda: »Då utländsk man erhållit tillåtelse att i riket förvärfva eller besitta fast egendom, med hvilken jus patronatus är förenad, må kallelserätt till ecklesiastika beställningar icke till honom öfvergå, utan skall denna rätt blifva hvilande, intill dess egendomen åter tillfallit svensk undersåte. Om under tiden uppstår ledighet af någon ecklesiastiktjänst, som patronus egt tillsätta, skall dermed förhållas enligt i allmänhet gällande författningar; hvarvid iakttages, att

pastoratet återtager den egenskap af regalt eller konsistorielt, som detsamma egt, innan jus patronatus tillkom, och att, om vid ett pastorats ledighet tillförlitlig upplysning om dess förra egenskap icke kan vinnas, Kongl. Maj:t, uppå derom af stiftets konsistorium gjord anmälan, vill för hvarje särskildt fall förordna, huru vid kyrkoherdebeställningens tillsättande bör förfaras, samt att, genom hvad här ofvan blifvit stadgadt, ingen ändring är gjord i de rättigheter och skyldigheter, som för öfrigt må vara med patronrätt förenade.»

Och hvad angår tillsättande af prest i patronella pastorat, förbindes visserligen icke, enligt kongl. brefvet till Göteborgs konsistorium den 12 maj 1806, en patronatus ecclesiae att tidigare utfärda kallelsebrefvet, än att det kan hinna af vederbörande konsistorium prövas och dess fullmakt utfärdas i så god tid, att ledigheten vid nådårets slut kan tillsättas; men, enligt kongl. brefvet till Skara konsistorium den 1 november 1834 i enskildt besvärsmål har Kongl. Maj:t förklarat, att kallelsen borde insändas till konsistorium inom 8 månader efter erhållen del af Kongl. Maj:ts beslut, hvilken tid vanligen plägar åtgå från inträffad ledighet i konsistoriella pastorat och intill dess församlingens kallelse hinner att till konsistorium inkomma. Och enligt 19 kap. 13 § i gällande kyrkolag eger biskopen ogilla patroni pastorsutnämning, om dennes val fallit på en märkeligen i lärdom och lefverne förvärrad person.

Hvad slutligen vidkommer den rättsliga sidan af jus patronatus, så torde det vara skäl anföra, att i adeliga privilegierna den 16 oktober 1723 § 7 heter det: »Uti de prestgäll och socknar, hvarest ridderskapet och adeln nu för tiden hafva, hädanefter förvärfva kunna, eller lagligen bevisa sig före år 1680 verkligen haft ett dem tillhörigt jus patronatus antingen genom urminnes häfd eller förmåner, dem kyrkan åtnjutit, hafva de makt och frihet att välja en kyrkoherde (hvarvid helst stiftets barn i hågkommas, när de äro af lika skicklighet och meriter med andra utom stiftet), den vid behörig examen både om lärdom och lefverne kan bestå, hvilken biskopen och kapitlet ej må sedermera ogilla, utan honom uppå patroni kallelse deras kollationsbref ovägerligen och utan uppehåll meddela.»

Enligt Malmö recess den 18 september 1662, § 8, adeliga privilegierna den 16 oktober 1723, § 8 och kongl. brefvet den 29 augusti 1785 är det ridderskapet och adeln i Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän förbehållet att tillgodonjuta deras jus patronatus och gammal rätt till tionde.

Och enligt kongl. förordningen den 5 juni 1739 om prestval förbehålles patron dess rättighet, der jus patronatus är.

Der fråga är om patronatsrättens upphörande, der åligger det, enligt kongl. cirkulation den 23 november 1855, domkapitlen i riket att genom vederbörande presterskap underrätta de inom hvarje stift befintliga patronella församlingar, att de af dem, som önska patronatsrättens upphörande, må, efter föregången öfverläggning med patronus angående villkoren, hos Kongl. Maj:t derom göra anmälan samt tillika afgifva förslag till verkställande deraf, då Kongl. Maj:t efter vederbörandes hörande vill beslut för hvarje särskildt fall meddela.

Med ledning af här ofvan anförda stadganden finner man, att det syfte, som motionären genom sin hemställan under punkterna 2 och 3 i motionen vill vinna, kan ernås på i lag föreskrifvet sätt. Och då motionären icke framhållit något särskildt fall, genom hvilket han kunnat styrka nödvändigheten af Riksdagens understöd i detta afseende, så synes det utskottet, att hans hemställan i nämnda punkter icke bör af Riksdagen bifallas.

Något annorlunda ställer sig deremot motionärens hemställan i punkten 1. Utskottet förmenar, att man icke gerna kan förneka värdet af, att vederbörande patronbref äro lätt tillgängliga. Derigenom skulle många misshälligheter mellan församling och patronus kunna undanrödjas. Patroni rätt å ena sidan behöfde icke då på blotta misstankar betvivlas af församlingen samt föranleda onödiga och obehagliga rättstvister emellan församling och patronus; likasom icke heller å andra sidan församlingen behöfde utsättas för den möjligheten, att patronrätt utöfvades af dertill obehörig person.

Men då patronus genom här ofvan åberopade kongl. resolution af den 13 september 1790 förbindes till redogörelse för kyrkomedlen, som äro ställda under dess disposition, så ofta vederbörande landshöfding och konsistorium sådant nödigt pröfva; och då han enligt kongl. brefvet den 3 maj 1822 skall till landshöfding- och biskopsembetet inkomma med redovisning för kyrkotionde, som honom tillkommer; då vidare biskopen och domkapitlet skola enligt adeliga privilegierna den 16 oktober 1723 § 7 utfärda kollationsbref åt den af patronus valde kyrkoherden: så framgår deraf, att den handling, på hvilken patronus grundar sin patronrätt, väl bör hos dessa myndigheter företes eller i vidimerad afskrift deponeras.

Under sådant förhållande torde det icke vara synnerligen svårt för den församling, som så önskar, att genom någon af dessa myndigheter erhålla en lagligen vidimerad afskrift af den ifrågavarande handlingen.

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt och med hänvisning till hvad i öfrigt är i detta ämne stadgadt, får utskottet hemställa,

att motionen icke måtte till någon åtgärd föranleda.

Stockholm den 6 april 1891.

På utskottets vägnar

G. F. ÖSTBERG.